

Zpřístupnění katalogů Vědecké knihovny v Olomouci na internetu v rámci programu Ministerstva kultury ČR „Věda a výzkum“

Cíle projektu

Vědecká knihovna v Olomouci (VKOL) se velikostí a významem svého generálního lístkového katalogu právem řadí mezi tři nejdůležitější zdroje bibliografických záznamů v České republice. Knihovna s právem povinného výtisku od roku 1807 (nejdříve pro území Moravy) buduje bohatý a univerzální fond reprezentovaný několika katalogy, což byly velmi dobré předpoklady pro účast VKOL v Národním programu retrospektivní konverze.

Po čtyřletém úsilí byl v roce 2003 úspěšně zakončen projekt retrokonverze katalogů VKOL. Na internetu se podařilo zpřístupnit záznamy celého fondu knihovny, a to buď v databázové podobě, nebo v podobě naskenovaných lístků, které jsou homogenní součástí elektronického katalogu VKOL realizovaného v systému ALEPH 500 (<http://kat.vkol.cz>). Práce probíhaly v rámci projektu „Pokračování retrokonverze katalogů Státní vědecké knihovny v Olomouci do elektronické podoby s využitím Internetu (subsystém národního programu retrokonverze)“.

Hlavním cílem tohoto projektu bylo:

- 1 vytvoření digitalizované podoby generálního lístkového katalogu (1801–1959), včetně katalogu starých tisků (1501–1800),
- 1 retrokonverze místního lístkového katalogu z let 1960–1965, online doplnění elektronického katalogu VKOL a dávkové poskytnutí dat do Souborného katalogu ČR, resp. České národní bibliografie (s využitím přebraných záznamů),
- 1 zpracování záznamů historických fondů spojené s převodem bibliografických informací o historických fondech do databázové podoby (s využitím virtuálního katalogu Karlsruhe, případně jiných elektronických katalogů),
- 1 zpřístupnění naskenovaného katalogu jako homogenní součásti stávajícího elektronického katalogu s možností internetových objednávek dokumentů,
- 1 napojení do Národního informačního systému pro retrokonverzi (NRIS).

Naskenování generálního lístkového katalogu a jeho vystavení na internetu

Vlastní projekt byl započat v březnu 2000 a skenování bylo dokončeno v roce 2001. Naskenované soubory byly převedeny a upraveny do vhodného formátu a velikosti a po indexování (vytvoření pomocných bibliografických záznamů) vystaveny na speciálním webovém serveru (dvojí sada obrázků ve formátu GIF v menším a větším rozlišení).

V rámci systému ALEPH 500 byla vytvořena nová bibliografická báze, nová administrativní báze a obrazový katalog byl napojen do výpůjčního systému s využitím existující databáze čtenářů.

Pro objednávání byly zachovány stejné principy automatizovaného výpůjčního protokolu, to znamená, že i z naskenovaného katalogu je možné realizovat internetové objednávky.

Byla nastavena pravidla pro objednávku a pro zachování vazeb mezi naskenovaným záznamem objednaného dokumentu a plnohodnotným strukturovaným záznamem vzniklým rekatalogizací. Každý dokument tak bude nezbytně objednat z naskenovaného katalogu pouze jednou, všechny další objednávky bude možné uskutečnit prostřednictvím elektronického katalogu v databázové podobě.

Počátkem roku 2002 byla naskenovaná část generálního katalogu z let 1801–1959 vystavena na internetu jako součást elektronického katalogu v samostatné bází nazvané GEK.

Naskenovaný katalog je od února 2002 běžně čtenáři využíván k objednávání potřebné literatury a byl také zařazen do Národního informačního systému pro retrokonverzi (NRIS – <http://nris.nkp.cz/>), který poskytuje aktuální informace o stavu retrokonverze.

Během roku 2003 byly na internetu vystaveny tyto další naskenované katalogy:

- 1 katalog starých tisků (1501–1800)
- 1 katalog prvotisků (1450–1500)
- 1 katalog rukopisů
- 1 katalog programů a výročních zpráv škol do roku 2001
- 1 katalog českých a zahraničních periodik do roku 2001

Také tyto katalogy jsou homogenní součástí elektronického katalogu. Díky tomu jsou uživatelům na internetu zpřístupněny záznamy celého fondu VKOL.

Retrospektivní konverze místního katalogu

V této části projektu šlo o přímou retrokonverzi podle záznamů z místního lístkového katalogu. Pracovníci katalogizovali online v rámci knihovního systému ALEPH 500 a vytvářeli bibliografické záznamy ve formátu UNIMARC alespoň na úrovni minimálního záznamu pro Souborný katalog ČR. Vzhledem k dalšímu současně probíhajícímu projektu (soubory autorit) byla kontrolována autoritní podoba jmen autorů.

Záznamy byly ihned po zpracování přístupné na internetu v elektronickém katalogu a každý měsíc byly odesílány do Národní knihovny ČR tak, aby se mohly stát součástí Souborného katalogu ČR.

V rámci linky zpracování byly záznamy podrobovány formálním kontrolám na správnost formátu UNIMARC a obsahové revizi na správnost vytvoření záznamu.

Při retrospektivní konverzi se používaly katalogy jiných knihoven k přejímání záznamů, aby nedocházelo ke zbytečné duplicitní práci. K přejímání záznamů byla využívána také Jednotná informační brána, což přineslo další zkvalitnění a zjednodušení práce.

Do konce roku 2003 bylo touto formou zpracováno celkem 129 950 bibliografických záznamů podle místního katalogu z let 1960–1965 (místní katalog za toto období obsahuje i dokumenty s jinými roky vydání). Katalogizátorky se věnovaly i vícesvazkovým monografiím a knihám publikovaným ve více vydáních, jejichž rok vydání období 1960–1965 přesahuje. Vzhledem k tomu, že místní katalog neobsahuje všechny potřebné informace, bylo třeba je dohledávat v generálním katalogu.

V rámci retrokonverze byly dále zpracovávány všechny knihovní jednotky průběžně půjčované čtenářům, pokud ještě neexistoval záznam daného dokumentu v elektronickém katalogu. Mimo vymezené období tak bylo zpracováno 47 698 záznamů.

Retrospektivní konverze záznamů historických fondů

VKOL je známa svými bohatými historickými fondy, které zahrnují asi 70 000 starých tisků, 1760 prvotisků a 1451 rukopisů (téměř třetina z nich je středověkých, ostatní rukopisy jsou novodobé), které byly vždy předmětem zájmu odborníků a badatelů.

Snahou pracovníků knihovny vždy bylo efektivní zpřístupnění těchto vzácných fondů. V minulosti byly proto vytvářeny klasické soupisy, které jsou nyní využívány jako zdroj informací pro retrokonverzi.¹⁾

Významným počinem bylo také naskenování a vystavení katalogů historických fondů na internetu; záznamy historických fondů byly zpřístupněny ve formě tří samostatných katalogů:

- 1 staré tisky (57 537 obrázků)
- 1 prvotisky (2291 obrázků)
- 1 rukopisy (3471 obrázků)

Naskenované katalogy mají velkou informační i historickou hodnotu a umožňují zájemcům nejen vyhledávání záznamů, ale zároveň i objednávání potřebné literatury. Přechodně také řeší období, kdy ještě nejsou záznamy celého historického fondu zpracovány v databázové podobě. I do budoucna, kdy tyto katalogy budou zcela nahrazeny úplným elektronickým katalogem, obsahujícím veškerý fond knihovny, však zůstanou cenným historickým pramenem.

Zpracování záznamů **starých tisků** probíhalo podle lístků generálního katalogu starých tisků. Záznamy byly strukturovány ve formátu UNIMARC v požadovaném rozsahu popisu starých tisků, s přihlédnutím zvláště k úplnosti názvu a poznámek. V této oblasti jsme spolupracovali s Národní knihovnou ČR a řídili jsme se metodikou pro zpracování starých tisků podle příručky Jaroslavy Kašparové a Dany Mrákové *Katalogizace starých tisků 1501–1800 v Národní knihovně ČR*, ovšem na takové úrovni, jakou dovoluje retrokonverze, tedy zpracování záznamu bez knihy v ruce. V tomto případě nebylo hlavním úkolem vytvoření dokonalých a úplných záznamů starých tisků, ale zpracování co největšího počtu záznamů v databázové podobě.

Do konce roku 2003 bylo v databázové podobě zpracováno celkem 54 750 bibliografických záznamů historických fondů, z toho 1760 prvotisků. Jde o velmi náročnou práci, protože záznamy jsou špatně čitelné a navíc je většina z nich psána kurentem. Bylo zpracováno také mnoho konvolutů (v tomto případě metodou rekatalogizace, tedy s knihou v ruce), na které v lístkovém katalogu existoval jen stručný odkaz.

Také záznamy **prvotisků** byly zapisovány v elektronické podobě. Jejich zpracováním se zabývá PhDr. Marie Nádvorníková. Záznamy jsou tvořeny nejen podle naskenovaného katalogu prvotisků, ale jako významná pomůcka slouží i příručky:

- 1 LOUDA, Jiří. *Soupis prvotisků Universitní knihovny v Olomouci a její pobočky v Kroměříži*. Praha : SPN, 1956. 366 s.
- 1 SCHUBERT, Anton. *Die Wiegendrucke der k. k. Studienbibliothek zu Olmütz vor 1501*. Olmütz : L. Kullil, 1901. 690 s.
- 1 HAIN, Ludovici. *Repertorium bibliographicum, in quo libri omnes ab arte typographica inventa usque ad annum 1500*. Stuttgart : J. G. Cotta, 1826–1838. 4 sv.

Záznamy rukopisů zatím nejsou v databázové podobě zpracovávány. Výjimkou jsou případy, kdy je rukopis přívazkem starého tisku.

Zpřístupnění katalogů historických fondů je významným přínosem pro další zkvalitnění informačních služeb VKOL. Dává možnost všem zájemcům vyhledávat v systému ALEPH jak v databázové podobě, tak i v naskenovaných katalogích, které jsou nedílnou součástí systému ALEPH a umožňují i objednávání literatury. Spojením obou těchto částí je uživatelům v **úplnosti** předkládán přehled historických fondů VKOL.

Hodnocení výsledků projektu

Nejen díky linkám zpracování současných nových přírůstků, ale i díky retrokonverzi má VKOL uloženo cca 724 000 bibliografických záznamů v elektronickém katalogu v databázové podobě s širokými možnostmi vyhledávání, které umožňuje systém ALEPH. Připojením cca 448 000 naskenovaných lístků získali uživatelé přístup k více než 1 milionu záznamů s možností objednávání prostřednictvím internetu.

Protože záznamy byly pravidelně odesílány do Souborného katalogu ČR, již nyní jsou přístupné ostatním kooperujícím subjektům v rámci národní retrospektivní konverze prostřednictvím Souborného katalogu ČR a České národní bibliografie.

V červenci 2004 byly záznamy zkonvertovány z bibliografického formátu UNIMARC do formátu MARC21.

Digitalizovaný generální lístkový katalog je prezentován prostřednictvím jednoho homogenního systému (ALEPH), což znamená, že:

- 1 objednávání všech dokumentů probíhá v rámci běžné výpůjční služby,
- 1 jsou provázány strukturované záznamy s digitalizovanou informací,
- 1 je umožněna efektivní a homogenní správa celého knihovního katalogu, kdy obě jeho části (bibliografické záznamy i digitalizované katalogizační lístky) jsou koncipovány a prezentovány jednotně.

Při retrokonverzi se stalo běžnou rutinou přejímání záznamů. Další zkvalitnění a zefektivnění práce přinesla Jednotná informační brána, protože umožňuje prohledávání katalogů více knihoven najednou jediným dotazem.

Vzhledem k tomu, že VKOL je řešitelem několika souběžných projektů, zkušenosti nabyté v projektu je možné využívat i při realizaci dalších prací, např. při retrokonverzi periodik, bohemik a spolupráci na souboru národních autorit.

Poznámky:

- 1) Autorem mnoha soupisů starých tisků ve fondech VKOL je PhDr. Václav Pumprla. Nejobsáhlejší je první část jeho Soupisu starých tisků ve fondech Státní vědecké knihovny v Olomouci: *Tisky vydané na území Čech a Moravy v letech 1501–1800*. Tento soupis má 12 svazků. Autorem Soupisu prvotisků Universitní knihovny v Olomouci a její pobočky v Kroměříži je Jiří Louda. Soupis středověkých rukopisů ve fondech VKOL provedli Miroslav Boháček a František Čáda (*Beschreibung der mittelalterlichen Handschriften der Wissenschaftlichen Staatsbibliothek von Olmütz*. Köln, 1994). Evidenční seznam rukopisů Státní vědecké knihovny v Olomouci ze 16.–20. století připravil v roce 1979 Miroslav Boháček (práce je ve formě strojopisu).

Libuše Macháčová
Vědecká knihovna v Olomouci
libuse@vkol.cz